

ДІСЛОВА НА ПОЗНАЧЕННЯ ПСИХІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З ПОЗИЦІЇ ГРАДУАЛЬНОСТІ

Статтю присвячено дослідженню семантичних особливостей дієслів психічної діяльності на рівні лексико-семантичного аналізу. Виокремлено лексико-семантичні групи дієслів психічної діяльності, які мають значення міри і ступеня. Розглянуто градуальність як лексико-семантичну категорію на прикладах дієслів відчуття, бажання, сприйняття, уваги, емоційного стану, емоційного ставлення, знання, пам'яті, мислення. Побудовано градуальні опозиції у межах цих груп, описано градосеми дієслів та розміщено ці лексеми на градуальній шкалі.

Ключові слова: лексико-семантичні групи дієслів психічної діяльності: дієслова відчуття, бажання, сприйняття, уваги, емоційного стану, емоційного ставлення, знання, пам'яті, мислення; градуальність, градосема, градуальні опозиції, градуальна функція, градуальна шкала.

Поняття градації розглядали на різних науково-теоретичних засадах у філософії, логіці, психології пізнання тощо, оскільки об'єктивне існування градаційного поділу світу пов'язане з психічним, емоційним, оцінним станом комуніканта-суб'єкта та його знаннями про світ. Рівень цих знань, їхня об'єктивність, співвіднесення з дійсністю зумовили появу погляду на довкілля як на специфічну сітку градації, де за кожним рівнем можна розташувати конкретну ознаку предмета і його мовний відповідник, що і є вербалізацією градаційного зрізу в мові [7].

Вперше на градуальність як лексико-семантичну категорію звернув увагу Е.Сепір. Мовознавець визначив основні аспекти вивчення і проблематику градації, виділив психологічне, логічне, лінгвістичне градуювання, показав зв'язок градуювання з емоційною оцінкою [12]. Своєрідним продовженням головної ідеї Е.Сепіра стали дослідження К.Кеннеді та Л.Макнеллі. На думку цих учених, діапазон градуальності надзвичайно широкий, адже вона – “фундаментально важлива семантична властивість, чий вплив виходить далеко за межі прикметників чи інших лексичних категорій” [17, с.348]. Проблему семантичної градації розвинуто у працях Я.Якобса, М.Бірвіша та ін. [16, 18].

Градуювання, що має широкий спектр, на матеріалі французької мови описав Ю.Степанов [12], прислівник як засіб репрезентації категорії градуальності на матеріалі англійської мови – І.Назарова [8]; різнорівневі мовні засоби вираження градаційного значення – В.Белошапкова, В.Виноградов та ін [1, 3], парадигматичні і синтаксичні аспекти градації і, як наслідок, виділення

цього явища як категорійної ознаки в російській мові – С.Колесникова, Т.Подуфалова [5, 9] та ін.

У сучасному українському мовознавстві частково питання мовної репрезентації категорії градації розглядали такі дослідники, як І.Вихованець, К.Городенська, М.Кочерган та ін [4, 6]. Вперше комплексно проаналізовано градаційний зріз української мови та осмислено функціонально-семантичну категорію градації як важливу міжрівневу категорію, зумовлену антропоцентричним впливом, у роботі Л.Марчук “Категорія градації в сучасній українській мові” [7]. Дослідниця визначила парадигматичні, синтагматичні та стилістичні аспекти градації, а також запропонувала термінологічну мікросистему дослідження функціонально-семантичної природи градації. У розділі “Градаційна лексика” вона вказує, що градаційна функція властива як самотійним, так і службовим словам залежно від умов комунікації і логіко-психологічної сутності їхнього значення. Учена звертає увагу на те, що “...ядром предикативної градаційної лексики є дієслова розміру, величини, кількості, сили, швидкості” [7, с.222], проте комплексного аналізу основних і допоміжних засобів вираження градуальної семантики дієслова не проведено.

Мета статті – дослідити семантичні особливості дієслів психічної діяльності на рівні лексико-семантичного аналізу; визначити лексико-семантичні групи дієслів психічної діяльності, які мають значення міри і ступеня, розглянути градуальність як лексико-семантичну категорію на прикладах дієслів відчуття, бажання, сприйняття, уваги, емоційного стану, емоційного ставлення, знання, пам’яті, мислення, окреслити градуальні опозиції у межах цих груп, описати градосеми дієслів та розмістити ці лексеми на градуальній шкалі.

Градуальність – це “ознака градації, яка могла бути зафіксована у певний момент зміни градаційного значення” [9, с.5]. Градація вказує на явище, процес зміни ознаки, форму вияву градаційної ознаки, яка збільшується або зменшується, і на фіксацію результату цього процесу на шкалі градації. Термін градуальність пов’язаний із виконанням градаційної функції і вказує на практичне вираження градації [7]. Термін градосема застосовано для виміру градації, тобто один “крок” вгору чи вниз по шкалі градації (градосемою може бути афікс, буква, саме слово). Поняття шкали запозичене з точних наук. Наразі ним широко користуються науковці і в гуманітарних галузях. Шкала градації – це “наростання чи спад ступеня ознаки щодо більше,(ніж)/ менше, (ніж). Шкала градації визначає характер градуювання і виражає визначений ступінь вияву ознаки” [7, с.59]. Нульова точка виміру на шкалі градації також є елементом градуювання і передає нормативні градаційні характеристики градуюваного об’єкта. [7].

На лексико-семантичному рівні наводимо приклади синонімів, оскільки однією з найважливіших розпізнавальних ознак синонімів є відмінність у градаційності вияву спільної ознаки [11]; антонімів, оскільки вони створюють

градаційну опозицію (М.Кочерган назвав її “градуальною”) [6, с.160], яка передбачає обов’язково проміжну або середню лексему.

Дієслову належить центральне місце серед частин мови. Як зазначає І.Вихованець, “ця центральність впливає з того, що тільки в дієсловах зосереджуються всі значеннєві різновиди ознаки – дія і стан (з нашаруванням властивої дієслову динамічності)” [4, с.42]. Тому дієслова за семантико-граматичними властивостями поділено на дієслова дії та дієслова стану. У межах цих класів визначають семантичні підкласи та групи дієслів.

У праці Л.Васильєва “Семантика русского глагола” виокремлено такі класи дієслів психічної діяльності: 1) дієслова відчуття; 2) дієслова бажання; 3) дієслова сприйняття; 4) дієслова уваги; 5) дієслова психічного (емоційного) стану; 6) дієслова емоційного переживання; 7) дієслова емоційного ставлення; 8) дієслова мислення; 9) дієслова знання; 10) дієслова пам’яті. Перші сім класів пов’язані з почуттями, в широкому їх розумінні, а три останні – з мисленням, думкою. [2].

Дієслова відчуття означають відображення в свідомості біологічно зумовлених сигналів про внутрішній стан організму. В “Універсальному Словнику Української Мови” *відчувати* означає “пізнавати, сприймати органами чуття” [15, с.140].

Лексеми *мерзнути*, *дрижати*, *дубіти* є словами-синонімами, бо об’єднані спільною семою “відчувати переохолодження організму або окремих частин тіла”, проте різняться мірою відчуття холоду. Наприклад, *мерзнути* означає “відчувати холод, страждати від холоду” [13, с.171]; “*Погане поросся і в петрівку мерзне!*” /Українське прислів’я/ – відчувати легкий холод; *дрижати* – “трястися від холоду” [13, с.611]; “*Ягнятi нікуди тікати; Стоїть, сердешне, та дрижить...*” /Л.Глібов/ – відчувати сильний холод; *дубіти* – “втрачати чутливість, рухливість від холоду” [13, с.620] – мерзнути до втрати відчуття. Ця група дієслів вступає в антонімічні відношення з дієсловами-синонімами *обігріватися*, *горіти*, які об’єднані спільною семою “відчувати перегрів організму”, проте і вони теж різняться мірою відчуття тепла. Так, *обігріватися* означає “насичуватися теплом; зігріватися (у теплому приміщенні, гарячою стравою тощо)” [13, с.395]; *горіти* – “ставати гарячим” [13, с.463].

Отже, маючи у своїй семантичній структурі градосему, дієслова відчуття вступають у градаційні відношення на рівні синонімії і антонімії. Градуальна шкала матиме такий вигляд: *дубіти* > *дрижати* > *мерзнути* = норма(0) < *обігріватися* < *горіти*.

Дієслова бажання, з однієї сторони, близькі до дієслів відчуття, а з іншої – до дієслів вольової діяльності. Бажання – це свідоме відчуття будь-яких внутрішніх потреб організму, пов’язаних з прагненням задовольнити їх. А прагнення – це вже дія волі. Дієслова бажання зближуються із дієсловами почуття, позначаючи прив’язаність або схильність людини [2].

Базова сема дієслів бажання *хотіти, прагнути (жадати), гонитися* “відчувати потребу у чомусь”. Проте вони мають гранд-відтінок – лексеми різняться силою бажання і поривання. Так, *хотіти* – “мати бажання, охоту до чогось”[13, с.714]; “*На цю приказку я міг би вам дещо відповісти, але маєте щастя, що хочу спати*”, – сказав Рудик“ /М.Коцюбинський/ – відчувати певною мірою потребу у чомусь; *прагнути (бажати)* – “дуже хотіти чого-небудь; пристрасно бажати здійснення, утвердження чого-небудь”[13, с.862]; “*Серце моє трудне, Чого ти бажаєш, що в тебе болить?*“ /Т.Шевченко/ – мати сильне бажання; *гонитися* (за чимось) – “посилене прагнення до чого-небудь, переслідування якої-небудь мети; мати рішучість до дій”[13, с.458] – нестримно, наполегливо прагнути. Вищевказані дієслова вступають в антонімічні відношення з дієсловом *перехотіти*, що означає “перестати хотіти чого-небудь; втратити бажання робити щось”[13, с.611].

Отже, дієслова бажання вступають у градаційні відношення на рівні синонімії і антонімії. Градуальна шкала: *гнатися* > *прагнути (жадати)* > *хотіти* = норма(0) > *перехотіти*.

Дієслова сприйняття відрізняються від дієслів відчуття і бажання тим, що означають відображення свідомістю людини зовнішнього середовища, властивостей і предметів зовнішнього світу. Одні з них вказують на сприйняття загалом, інші – лише на сприйняття, яке здійснюється за допомогою окремих органів чуття [2]:

а) дієслова зорового сприйняття. Загальну здатність зорового сприйняття означає дієслово *бачити*. Об’єднані спільною семою “мати здатність сприймати зором” дієслова *бачити* і *розглядати* різняться зосередженістю сприйняття органами зору предметів зовнішнього світу: *бачити* – “сприймати очима спостерігати, зріти”[13, с.72]; “*Він ще не встиг накласти окуляри, погано бачив, і лице його...здавалось змішаним*“ /М.Коцюбинський/; *розглядати* – “уважно оглядати кого-, що-небудь”[13, с.153]; “*Еней з ягою розглядали Всі дива там, які були*“ /І.Коляревський/ – градусема “пильно”. Лексеми *бачити, розглядати* на рівні синонімії вступають у градаційні відношення. Градуальна шкала : *бачити* = норма(0) < *розглядати*.

б) серед дієслів слухового сприйняття виділено дві групи: 1) активне здійснення ціленаправленого слухового сприйняття; 2) результат активного здійснення цілеспрямованого слухового сприйняття.

Наприклад, активне здійснення цілеспрямованого слухового сприйняття: *вислухати, слухати, прислухатися*. Проте лексеми різняться гранд-відтінком – усвідомленістю процесу слухання. Наприклад, *слухати* – “спрямовувати слух на створені ким-, чим-небудь звуки; намагатися сприймати що-небудь слухом”[13, с.333]; “*Занишкніть, уха наставляйте І слухайте, що я скажу*“ /І.Котляревський/ – чути інформацію усвідомлено; *вислухати* – “слухати все повністю, до кінця, дослухати”[13, с.249]; “*Вислухуючи мої дитячі скарги, вона завжди близько приймала їх до свого серця*“ /П.Мирний/ – слухати дуже

уважно і почути в повній мірі; *дослухатися* – “слухати, робити висновки з почутого” [13, с.910] – напружено слухати, чути інформацію в певній мірі. Група дієслів, маючи у своїй семантичній структурі градосему, вступає у градаційні відношення на рівні синонімії. Градуальна шкала: *вислухати* > *слухати* = норма(0) > *дослухатися*.

в) дієслова нюхового сприйняття. Дієслова *пахнути*, *духмяніти* об’єднані спільною семою “видавати, виділяти який-небудь запах”. Однак лексеми різняться гранд-відтінком – відчуттям міри аромату. Наприклад, *пахнути* означає “видавати ароматний запах” [14, с.335]; “*Ви знаєте, як пахне хліб? Диханням косарів, вогнем гарячих діб, трудом і творчістю, людським гарячим потом, він пахне солодко, як пахнуть меду соти*” /Д.Павличко/; *духмяніти* – “виділяти сильний, приємний запах” [13, с.628]. Дієслово *смердіти* вступає в антонімічні відношення з дієсловами *пахнути*, *духмяніти*: *смердіти* – “мати, виділяти неприємний запах, погано пахнути; тхнути” [13, с.338]. “– *Пхе! Що це так смердить в покоях? Чи тютюн, чи оселедці?*” /І.Нечуй-Левицький/.

Дієсловам нюхового сприйняття притаманна градуальність, градаційні відношення на рівні синонімії і антонімії, де дієслово *пахнути* є нейтральним (нормою). Градуальна шкала матиме такий вигляд: *смердіти* – *пахнути* = норма(0) – *духмяніти*.

До поля чуттєвого сприйняття тісно прилягають дієслова уваги, тому що увага є необхідною умовою сприйняття, актом свідомості людини. Дієслова уваги, як і дієслова сприйняття, поділяються на цілеспрямовані і нецілеспрямовані. [2].

Спільною семою “перебувати в стані зацікавленості” об’єднані дієслова-синоніми *цікавитися*, *допитуватися*, *захоплюватися*, проте вони різняться мірою і ступенем зацікавленості (інтересу). Так, *цікавитися* – “намагатися дізнатися про щось, когось” [13, с.736] – виявляти інтерес певною мірою; *допитуватися* – “настійливо розпитуючи, вивідувати щось, дізнаватися про що-небудь” [13, с.589]; “*Що він тобі казав? Насте, що він тобі казав?*” – *жадібно допитувалась Соня, зазираючи їй у вічі*” /С.Васильченко/ – проявляти інтерес більшою мірою; *захоплюватися* – “проявляти інтерес до когось, чогось” [13, с.735] – проявляти інтерес великою мірою. Дієслова-синоніми *гаснути*, *збайдужіти* вступають в антонімічні відношення з групою вищевказаних дієслів, проте й вони різняться гранд-відтінком – мірою втрати інтересу, зацікавленості. Наприклад, *гаснути* – “втрачати силу вияву (про почуття)” [13, с.418]; “*Ні, жаль мені, що сей порив погасне, Як гасне все в душі невільничій у нас*” /Леся Українка/ – маючи певною мірою інтерес, поступово його втрачати; *збайдужіти* – “не звертати уваги на кого-, що-небудь, не виявляти зацікавленості” [13, с.739]; “*Бродять лісом хлопчачі малі, збайдужілі до травневого дощу*” /С.Руданський/ – втратити інтерес повністю.

Отже, дієслова уваги вступають у градаційні відношення на рівні синонімії і антонімії. Градуальна шкала матиме такий вигляд: *збайдужіти* < *гаснути* <

цікавитися = норма(0) < *допитуватися* < *захоплюватися*. Вищезазначені дієслова мають у своїй семантичній структурі градусему – сему міри і ступеня, а тому виконують градуальну функцію. Крайні лексеми градуальної шкали виражають повну антонімію.

Дієслова емоційного стану означають різні емоційні стани (при яких передаються ті чи інші почуття). Від близьких до них дієслів емоційного переживання вони відрізняються головним чином тим, що їх семантична структура і синтаксичні властивості вказують перш за все на певний емоційний стан, залишаючи в тіні почуття [2]. Емоція – це “переживання людиною свого ставлення до дійсності, до особистого й навколишнього життя; душевне переживання, почуття, пристрасті, переживання” [13, с.645].

Конкретно емоційний стан з більш чи менш визначеними характерними ознаками називають групи дієслів з опорними словами *хвилюватися*, *сердитися*, *радіти*, *сумувати*. Межі між цими групами нестійкі, рухливі, як рухливі межі між різними настроями людини. Для позначення нормального, звичайного стану немає особливих дієслів. Проте всі дієслова, які позначають настрій, відхиляються від норми, яка виражає нейтральний стан [2].

Дієслова, що означають пригноблений душевний стан і його емоційне переживання мають широку семантичну парадигму з домінантою *сумувати*. [2]. Дієслова *сумувати*, *страждати*, *тужити*, *побиватися* об’єднані спільною семою “бути в пригнобленому стані”, проте вони різняться мірою настрою, почуттям жалю, спричиненого невдачею, горем тощо. Так, *сумувати* – “пройматися почуттям суму, журби” [13, с.478]; “*Так йому обридло все в господі і в полі, як приборканому степовому птаху. Сумує та й сумує козак*” /П.Куліш/ – ставати смутним, невеселим; *сумувати* в певній мірі; *страждати* – “зазнавати моральних мук, переживань” [13, с.448]; “*Галю, зірочко моя!.. Не можна мені без тебе пробути... Усе тобі розкажу, як я страждаю без тебе*” /Гр.Квітка-Основ’яненко/ – дуже журитися; *тужити* – “журитися, переживати якесь горе, якусь невдачу тощо” [13, с.582]; “*Опасувалися, щоб не заподіяв [Павло] собі смерті, бо дуже він вже тужив*” /Марко Вовчок/ – дуже журитися; *побиватися* – “дуже тужити, жалкувати за ким-, чим-небудь; переживати через кого-, що-небудь” [13, с.704]; “*Чи можем ми, діти, веселими бути, Як ненька в недолі, в нужді побивається нами?*” /Леся Українка/ – сумувати занадто.

Піднесений душевний стан і його емоційне переживання позначає дієслово *радіти*, що є антонімом до дієслова *сумувати*: *радіти* – “відчувати радість від чогось” [14, с.444]; “*Митрополит міг тільки радіти, що цей незбагнений слов’янин нарешті втомився у своїх нестриманих вигуках*” /П.Загребельний/ – відчувати почуття задоволеності, приємності повною мірою. Лексема *радіти* вступає в синонімічні відношення з дієсловом *тріумфувати* (базова сема “почуття задоволення, утіхи з приводу чого-небудь”). Проте лексеми різняться мірою відчуття радості: *тріумфувати* – “дуже радіти від якогось успіху” [14,

с.556]; “Мужчина тріумфує..., зривається...випростовує руки і вже держить свою вибрану в обіймах” /І.Франко/ – градосема “надзвичайно”.

Отже, дієслова емоційного стану, маючи у своїй семантичній структурі градосеми, можуть вступати в градаційні відношення на рівні синонімії і антонімії, утворюючи градуальну опозицію. Градуальна шкала матиме такий вигляд: *побиватися* > *тужити* > *страждати* > *сумувати* – ХХ – *радіти* <*тріумфувати*, де норма (ХХ) не має спеціального вираження, а існує лише гіпотетично.

Дієслова *сміятися*, *реготати*, *плакати*, *ридати* об’єднані спільною категоріально-лексичною семою “виражати зовні емоційний стан”, однак різняться способом вираження емоцій. *Сміятися* означає “видавати сміх від веселощів, радості, нервового збудження”[13, с.343]; *реготати* – “гучно, нестримно сміятися”[13, с.108] – синоніми *сміятися* – *реготати* (голосно сміятися – градосема “занадто”); *плакати* – “лити сльози (з горя, від болю тощо)”[13, с.685]; *ридати* – “голосно плакати, схлипуючи й захлинаючись сльозами”[13, с.122] – синоніми *плакати* – *ридати* (голосно плакати – градосема “занадто”); антоніми *сміятися* – *плакати* – градосема “удосталь”. На шкалі градації дієслова розташовані таким чином: *реготати* > *сміятися* – ХХ – *плакати* < *ридати* (норма (ХХ) не має спеціального вираження, а існує лише гіпотетично).

Здатність людини мислити позначає у своєму неперехідному вживанні дієслово *мислити*. Для позначення нормального розумового стану немає спеціальних дієслів. Значення “бути розумним” вказує на гарну здатність мислити і розуміти (розумнішати, мудрішати тощо). Антонімічне значення “бути дурним” виражають дієслова *дурнішати*, *тупіти* тощо. [2].

Дієслова *переконатися*, *сумніватися*, *дурнішати*, *мудрішати*, позначаючи розумові процеси в різних аспектах, об’єднані спільною семою “здійснювати процес мислення”, у своїй семантичній структурі мають градосему. Наприклад, дієслова *переконатися*, *сумніватися* – сему міри впевненості/невпевненості: *переконатися* – “дійти певного висновку, повірити в щось на підставі доводів, спостережень, роздумів тощо”[14, с.455]; “Віддавна Захар Беркут переконався, що ...чоловік сам один серед громади слабкий і безрадний” /І.Франко/; *сумніватися* – “відчувати, висловлювати сумнів щодо вірогідності, можливості чого-небудь; не бути впевненим у чомусь”[с.478]; “Приємний мені буде подарунок новорічний та книжечка моя, бо таки я вже почала була дуже сумніватись в її виході” /Леся Українка/; дієслова *мудрішати*, *дурнішати* – сему міри набутих знань: *дурнішати* – “ставати дурним”[13, с.626]; “– Чую, що й сама я пилом припадаю – якось дурнішаю, якось туманію, наче жива у землю входжу...” /Марко Вовчок/; *мудрішати* – “ставати мудрим”[13, с.235]; “Як голова сивіє, то чоловік мудріє” /Укр.прислів’я/. Вищевказані лексеми на рівні антонімії утворюють градуальні опозиції: *переконатися* – *сумніватися*, *дурнішати* – *мудрішати*.

Дієслова знання означають результат розумової, чутливої, вольової діяльності людини або набутих знань у процесі такої діяльності. Вони пов'язані з інтелектуальною діяльністю, оскільки будь-які знання – це робота думки. За окремими семами вони можуть зближуватися, перетинатися з дієсловами почуттів, волі, трудової діяльності (особливо розумової). Залежно від характеру інформації, яка зберігається або набувається в свідомості людини, семантичний клас дієслів знання поділяється на два підкласи, перший означає володіння знаннями (ідентифікатором є дієслово *знати*); інший – набуття знань (ідентифікатором є дієслово *пізнавати*)[2].

Дієсловами знання, що означають володіння інформацією є лексеми *знати, розумітися, орієнтуватися, шкутильгати*, які об'єднані спільною семою “зберігати в свідомості будь-яку інформацію про що-небудь”. Проте у семантичній структурі вони мають гранд-відтінок – дієслова різняться повнотою засвоєної інформації. Наприклад, *знати* означає “мати якісь дані, відомості про щось, когось”[13, с.771] – знати добре; *розумітися* – “бути обізнаним з чим-небудь, вміти розбиратися, мати досвід у чомусь; знатися на чомусь”[13, с.203]; “*Чи той розп'ятий християнський бог, що нібито й собі воскрес із мертвих, теж розуміється на винах добре?*” /Леся Українка/ – знати глибоко, ґрунтовно; *орієнтуватися* – “розумітися в чомусь”[14, с.319] – знати в загальних рисах; *перн. шкутильгати* – “не встигати; відставати в розвитку”[13, с.814]; “*Критика ніколи не була керманічем для літературної творчості, а завжди шкутильгала за нею, обчислювала готові вже здобутки, пояснювала їх*” /І.Франко/ – знати щось нетвердо, неповністю. Антонімічне значення “не мати знань” виражає дієслово *не знати*.

Отже, дієслова знання вступають у градаційні відношення на рівні синонімії і антонімії. Градуальна шкала: *не знати* < *шкутильгати* < *орієнтуватися* < *знати* = норма(0) > *розумітися*.

Дієслова пам'яті об'єднуються навколо ключових слів *пам'ятати, запам'ятати, забути, згадати*. Ці лексеми тісно пов'язані з дієсловами знань, бо означають збереження чи втрату свідомістю будь-якої інформації, адже пам'ятати, згадати і забути можна лише те, що зберігається в свідомості як якесь знання [2].

Лексеми *пам'ятати, забути* пов'язані між собою антонімічними еквіполентними опозиціями, тому що *пам'ятати* означає “зберігати в пам'яті, не забувати”[13, с.524]; “– *А що ти маєш за нього пам'ятати, як він за тебе не пам'ятає? – провадила Дарка*” /Леся Українка/ – градусема “повністю”, а *забути* – “не пам'ятати, не думати”[14, с.180] – градусема “зовсім”. Антонімічними еквіполентними опозиціями пов'язані лексеми *забувати, згадувати*, адже *забувати* означає “переставати пам'ятати, думати про когонебудь”[13, с.685]; “*То я тобі [Тимові] шматочок коси відрізала...щоб не забував мене*” /Гр.Тютюнник/; *згадувати* – “відтворювати у пам'яті, свідомості події, образи минулого”[13, с.750].

Отже, семантична група дієслів пам'яті, яка тісно пов'язана з дієсловами знання, означає зберігання, втрату і відновлення в пам'яті будь-якої інформації. Дієслова пам'яті у своїй семантичній структурі мають градосему, а тому виконують градаційну функцію, утворюючи градуальні опозиції на рівні антонімії: *пам'ятати – забути, забувати – згадувати, запам'ятовувати – забувати*.

Таким чином, оскільки у семантичній структурі дієслів психічної діяльності можна виділити градосеми, вони виражають категорію градуальності, вступаючи у градаційні відношення, представлені відношеннями синонімічними й антонімічними. А отже, дієслова, які мають зв'язок із синонімією й антонімією, виражають градуальну функцію, утворюючи градуальні опозиції. Розглянуті вище дієслова відчуття, бажання, сприйняття, уваги, емоційного стану, емоційного ставлення, знання вступають у градаційні відношення на рівні синонімії й антонімії; дієслова пам'яті вступають у градаційні відношення на рівні лише синонімії, а дієслова мислення – лише антонімії. Вивчаючи семантичні особливості дієслів відчуття, бажання, сприйняття, уваги, емоційного стану, емоційного ставлення, знання, пам'яті, мислення, встановлено, що дієслова на позначення психічної діяльності мають лексеми зі значенням міри і ступеня, а тому репрезентують градуальність як лексико-семантичну категорію.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Белошапкова В.А.* Современный русский язык. Синтаксис / В.А. Белошапкова. – М.: Высш. шк., 1977. – 248с.
2. *Васильев Л. М.* Семантика русского глагола [монографія] / Л.М. Васильев. – М.: Вища школа, 1981. – 184 с.
3. *Виноградов В.В.* Русский язык. Грамматическое учение о слове / В.В. Виноградов. – М.: Высшая школа. – 1972. – 784с..
4. *Вихованець І.Р.* Теоретична морфологія української мови: академ. граматики укр. мови / І.Р. Вихованець, К.Г. Городенська. – К.: Пульсари, 2004. – 400с.
5. *Колесникова С.М.* Семантика градуальности и способы ее выражения в современном русском языке [монографія] / С.М. Колесникова. – М.: Московский пед.ун-т, 1998. – 180 с.
6. *Кочерган М. П.* Вступ до мовознавства: підручник [для студ. філолог. спец. вищ. заклад. освіти] / М. П. Кочерган. – К. : Видавничий центр «Академія», 2000. – 368с.
7. *Марчук Л.М.* Категорія градації в сучасній українській літературній мові [монографія] / Л.М.Марчук. – К. – 2008. – с.368
8. *Назарова И.В.* Наречия как средства репрезентации категории градуальности в современном английском языке: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандид. філол. наук: 10.02.02 / И.В.Назарова. – Тамбов, 2009.
9. *Подуфалова Т. В.* Концепт «градация» как основа формирования категории градуальности / Т. В. Подуфалова // Русская филология. Украинский вестник : республиканский научно-методический журнал. – Х., 2006. – №1-2 (30). – С.19-22.
10. *Сепір Э.* Градуирование // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. XVI: Лингвистическая прагматика. – М.: Прогрес, 1985. – с. 43 – 48

11. Сидоренко М. И. Принципы составления словаря фразеологических синонимов современного русского литературного языка : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / М. И. Сидоренко. – Л., 1964. – 15с.
12. Степанов Ю. С. Структурно-семантическое описание языка (Франц. яз. На мат-ле книг «Структура французского языка» и «Французская стилистика») : докл. по дис. на соискание уч. ст. докт. филол. наук / Ю. С. Степанов. – М. : Изд-е МГУ, 1966. – 53с.
13. Тлумачний словник української мови / в трьох томах [авт.-уклад. В. Яременко, О. Сліпушко]. – К.: Аконтіт, 2004.
14. Універсальний словник української лексики. Синоніми, антоніми. [авт.-уклад. Нечволод Л.І., Бездітко В.І., Паращич В.В.]. – Х.:Торсінг плюс, 2009. – с.768
15. Універсальний Словник Української Мови [авт.уклад. Куньч З.Й.]. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2007. – с.848
16. Bierwisch M. EinigesemantischeUniversalien in deutschenAdjektiven // H. Steger. Vorschlag für einestrutturale Grammatik des Deutschen. – Damsdadt. – 1970. – S. 318.
17. Kennedy C., McNally L. Scale Structure, Degree Modification, and the Semantics of Gradable Predicates // Language. – Jun 2005. – Vol.81, Issue 2. – P. 345 – 381
18. Jacobs J. Syntax und Semantik der Negation imDeutschen / J. Jacobs. – München: Fink, 1982. 1. – 455 S.

Ткаченко Ю.В. Глаголы психической деятельности с позиции градуальности.

Статья посвящена исследованию семантических особенностей глаголов психической деятельности на уровне лексико-семантического анализа. Распределено лексико-семантические группы глаголов психической деятельности, которые имеют значение меры и степени. Рассмотрено градуальность как лексико-семантическую категорию на примерах глаголов ощущения, внимания, желания, восприятия, эмоционального состояния, эмоционального отношения, знания, памяти, мышления. Построено градуальные оппозиции в пределах этих групп, описано градосемы глаголов та распределено эти глаголы на градуальной шкале.

Ключевые слова: лексико-семантические группы глаголов психической деятельности: глаголы ощущения, внимания, желания, восприятия, эмоционального состояния, эмоционального отношения, знания, памяти, мышления; градуальность, градосема, градуальные оппозиции, градуальна функция, градуальна шкала.

Tkachenko Yu. Verbs are on denotation of psychical activity from position of gradual.

The article is devoted to research of semantic features as verbs of psychological activity on the level of lexical semantic analysis. The lexical- semantic groups of verbs of activity , that have meaning measure and degree are distinguished. The gradation was considered as lexical-semantic category on the examples of verbs of feeling, needs, perception, attention, emotional state, emotional relation, know ledge , memory, thinking. Gradual oppositions are built within the limits of these groups , it is described gradosema of verbs and these lexemes are placed on a gradual scale.

Key words : lexical-semantic groups of the verbs of the psychological activity verbs of feeling, desire, perception ,attention , emotional state, emotional relation, knowledge , memory, thinking; gradation , gradosema, gradual oppositions, gradual function, gradual scale.

